

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ, ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫ / УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО / CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY, PENAL LAW

ӘОЖ 343.3/.7
FTAMP 10.77.51

Е.Н. Байгундинов

Alikhan Bukeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы

ЖАҢА ТУҒАН БАЛАНЫҢ АНАСЫ ТАРАПЫНАН ӨЛТІРІЛУІНЕ ҚАТЫСТЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІҢ ДАМУ ТАРИХЫ

Аннотация. Мақалада автор жаңа туған баланы анасының өлтіруіне қатысты қылмыстық жауапкершіліктің даму тарихына талдау жасайды. Тарихты білмей, кез келген құқықтық институтты терең ретроспективті талдаусыз оны одан әрі жетілдіру жолдарын елестету мүмкін емес. Бұл жаңа туған баланы анасының өлтіру институтына да қатысты. Мақалада ананың жаңа туған баланы өлтіргені үшін қылмыстық жауапкершіліктің эволюциясы қолданылады. Осы мақсатта аталған әрекетке қарсы қылмыстық-құқықтық күресті реттеуге арналған негізгі тарихи заңнамалық актілер талданады.

Қарастырылып отырған адам өлтіру түрінің проблемасы өте өзекті. Қылмыстық құқықтың әлемдік доктринасында осы қылмыс үшін жеңілдетілген қылмыстық жауапкершілікті көздейтін Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 100-бабына қатысты бірнеше ұстаным бар. Кейбірінің пікірінше оның болуы орынды, бірақ ол жетілдіруді қажет етеді, ал басқалардың пікірінше, оны алып тастау керек және мұндай адам өлтіруге кінәлі адамдар білікті адам өлтіру үшін жалпы негізде қылмыстық жауапкершілікке тартылуы керек.

Түйінді сөздер: адам өлтіру; әдет-ғұрып; некесіз; босану кезінде; заңдар жинағы; масқара болу; жаза; өлім жазасы; ауыр жұмыстар; ар-намыс.

Е.Н. Байгундинов

Alikhan Bukeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА УБИЙСТВО МАТЕРЬЮ НОВОРОЖДЕННОГО РЕБЕНКА

Аннотация. В статье автор анализирует историю развития уголовной ответственности за убийство матерью новорожденного ребенка. Без знания истории, без глубокого ретроспективного анализа любого правового института невозможно представить себе пути его дальнейшего совершенствования. Это вполне относится и к институту убийства матерью своего новорожденного ребенка. В данной статье исследуют эволюцию уголовной ответственности за убийство матерью новорожденного ребенка, для чего были проанализированы основные исторические законодательные акты, посвященные регулированию уголовно-правовой борьбы с этим деянием.

Проблема рассматриваемого вида убийства предельно актуальна. В мировой доктрине уголовного права имеются несколько позиций относительно статьи 100 Уголовного кодекса Республики Казахстан, предусматривающей смягченную уголовную ответственность за это преступление. По мнению одних ученых ее наличие целесообразно, но она требует совершенствования, а других – она подлежит исключению, и виновные в таком убийстве должны нести уголовную ответственность на общих основаниях за квалифицированное убийство.

Ключевые слова: убийство; обычаи; вне брака; во время родов; свод законов; позор; наказание; смертная казнь; тяжелые работы; честь.

THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR THE MURDER OF A NEWBORN CHILD BY A MOTHER

Abstract. In the article, the author analyzes the history of the development of criminal responsibility for the murder of a newborn child by a mother. Without knowledge of history, without a deep retrospective analysis of any legal institution, it is impossible to imagine ways to further improve it. This also applies to the institution of the murder of a mother of her newborn child. This article attempts to investigate the evolution of criminal responsibility for the murder of a newborn child by a mother. To this end, the main historical legislative acts devoted to the regulation of the criminal legal fight against this act are analyzed.

The problem of this type of murder is extremely relevant. There are several positions in the world doctrine of criminal law regarding Article 100 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, which provides for reduced criminal liability for this crime. According to others, its presence is advisable, but it requires improvement, and according to others, it is subject to exclusion, and those guilty of such a murder should be criminally liable on general grounds for qualified murder.

Keywords: murder; customs; out of wedlock; during childbirth; code of laws; shame; punishment; death penalty; hard work; honor.

DOI: 10.52425/25187252_2023_27_36

Кіріспе. «Заңдастырылған» адам өлтірулердің тізімі мен түрлері әр дәуірдің сипатына қарай түрлі өзгерістерге ұшырап отырды. Осылайша, қылмыстық-құқықтық заңнаманың тарихи талдамасына үңіле отырып, жаңа туған баланың анасы тарапынан өлтірілуі, әртүрлі тарихи дәуірлерде сол кездің заңдарымен де және жалпы адамгершілік тұрғыдан да әрқалай бағаланған қылмыстар санатына кіргенін байқауға болады [1, 80 б.].

Көптеген неолиттік топтар өздерінің жерлерін тамақтандыру үшін олардың санын бақылау үшін үнемі нәресте өлтіруге жүгінетін. Джозеф Бердселл біздің заманымызға дейінгі кезеңде нәресте өлтіру деңгейі туылғандардың жалпы санының 15%-дан 50%-на дейін болды деп есептеді [2], ал Лайла Уильямсон төмен мөлшерлемені 15%-дан 20%-ға дейін бағалады¹ [3], антропологтардың екеуі де нәрестелерді өлтірудің бұл жоғары деңгейі неолиттік революция кезінде ауыл шаруашылығы дамығанға дейін сақталды деп есептеді [4].

Зерттеу формалары мен әдістері. Зерттеу жұмысында жаңа туған баланың анасының өлтіруі тақырыбындағы, ананың

немесе ата-аналарының жауаптылыққа тартылу тарихын зерттеп, әр кезеңдегі өз заманына сай жаза түрлерін анықтап, салыстырмалы әдісті қолданып зерттеуді жүргіздік. Қарапайым жүйенің жаңа туған балаларды өлтірумен байланысы туралы мәліметтердің жоқтың қасы болуына байланысты, Й. Кохлер қазіргі заманғы адамдардың алыс ата-бабалары: папуалар мен басқа тайпалар арасындағы дамудың алғашқы кезеңдерінде Африка мен басқа тайпалардың ерте коммуналдық жүйеде жүргізген зерттеулеріне сүйене отырып қорытынды жасай алды. Дүниеге егіз балалар келсе, олар дереу өлтірілген, себебі, егіздердің пайда болуы зұлым күштердің әсерімен түсіндірілген болатын. Сүйкімсіз немесе ұсқынсыз деп танылған балалар да өлімге душар болған. Сонымен қатар ондай балалар ержеткенде сиқырлы қабілеттерге ие болады деген сенім қалыптасқандықтан, бұл сенім кейбір кезде балаларды өлімнен сақтап та қалған [5, 2 б.].

Белгілі криминалист Е. Ферри жаңа туған балалардың өлтірілуі әсіресе халық саны тығыз орналасқан қоғамдарда ерекше таралғанын атап өтті. Себебі, мұндай

¹ Бала өлтіруді барлық континенттерде және мәдени күрделіліктің барлық деңгейіндегі адамдар, аңшылардан бастап жоғары дамыған өркениеттерге дейін қолданды. Осылайша, бұл ерекшелік емес, ереже болды.

қоғамдарда халық санының көптігіне байланысты, балаға ас тауып беруде қиындықтар туғызды, яғни бұл жағдайда экономикалық себептер үлкен маңызға ие болғаны көрінеді. Азық-түлік шектеулі шағын ғана аралдарда жаңа туған нәрестені өлтіру заңмен бекітілгендей пара-пар дәрежеде болған [5, 5 б.].

Ежелгі гректер мен римдіктерде және оларға көршілес жатқан тайпалар арасында жаңа туған балалардың өмірі мен өлімі туралы мәселені шешу құқығы жасы үлкен отбасы мүшелеріне берілген, бұл ретте әлсіз туылған және ұсқынсыз деп саналған балалар әрқашан өлімге ұшыраған.

Цицерон, Сенека, Тацит, Плутарх және басқалар да жаңа туған баланы өлтіруге және түсік жасатуға жол берген немесе мұндай мәселелерге өте немқұрайлы қараған. Плутарх жаңа туған балаларды өлтіру факторы ретінде кедейліктің әсерін атап өтіп, былай деген: «Егер кедейлікке душар болған ата-аналар балаларын тамақтандырмай азаптаса, олар кедейліктің нәтижесінде балаларының жаман тәлім-тәрбие алып, азғындық жолға түсіп кетулерін көргісі келмегендіктен жасайды, кедейлік балаларды намыс пен ізгілік үніне керең етеді; ата-аналар кедейлікті зұлымдықтардың ең үлкені деп санайтындықтан және өздерінің кедейліктерінің қайғылы мұрасын ұрпаққа қалдырғысы келмейтіндіктен солай жасайды» [6, 11 б.].

132-бапқа сәйкес бала өмір сүруге қауіпті және қолайсыз жағдайда қалдырылған болса және ол бала тірі қалса, бұндай әрекеттерге міндетті түрде жаза қолданылған. Алайда бала өліп қалса, анасы әлі де өлім жазасына кесілген [7, 93 б.].

1803 жылы жаңа туған баланы өлтіру бойынша тергеу жұмыстары жалпы адам өлтірушілерге қатысты енгізілген нұсқаулар негізінде жүргізілуі керек екендігі айқындалды. Қандай да бір адам өлтіруге қатысты кінәсіз деп танылған әйелдің некесіз туылған баласын жерге көму немесе басқа жолмен өлтіру арқылы жасырғаны дәлелденген болса, ол әйел екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыратын арнайы үйлерге жіберілген. Сондай-ақ 1734

жылғы швед заңнамасы Джеймс I ағылшын заңына негізделгенін атап өткен жөн.

Жаңа туған балаларды аналарының өлтіруімен күресуде жазалау жүйесін өзгерту қажеттілігі идеясының кең таралуы 1789 жылы Францияда халықтың таңдаулыларына берген бұйрықтарынан анық көрінеді. Осылайша, Дижон сайлау округінің үшінші табының талаптарында жүктілігі туралы хабарламаған қыздарды өлім жазасына кесетін Генрих II жарлығының бұл бөлігін жоюды қалайтындары айтылады. Дижон қаласы да солай талап етті. Басқа округ ақсүйектері Генрих II жарлығымен тағайындалған жазаларды азайтуды талап етті.

1791 жылғы Кодекс 1556 жылғы жарлықтың күшін жойып, ананың жаңа туған балаларды өлтіруін кәдімгі адам өлтіру санатына енгізді.

Сонымен 19-ғасырдың қылмыстық заңнамасы сирек жағдайларды қоспағанда, ананың жаңа туған балаларды өлтіруі сараланған қылмыс ретінде қарастырудан бас тартып, өлім жазасын басқа, жеңілдірек жазалармен алмастырды. Ата-аналардың балаларының өміріне құқығы туралы түсінік те біртіндеп өзгерді, мысалы, 1832 жылғы заңдар жинағында «ата-аналардың балаларының өміріне құқығы жоқ және оларды өлтіргені үшін олар қылмыстық заң бойынша сотталып, жазаланады» делінген [1]; [8, 82 б.].

18-ғасырдың аяғы мен 19-ғасырдың басында жаңа туған балаларды өлтіру мәселесіне деген қызығушылық арта бастады, М.Д. Шаргородский атап өткендей, бұл мәселенің қаншалықты өзекті болғанын жаңа туған балаларды өлтірудің алдын алу құралдары тақырыбында 400-ге дейін шығармалар жинағы шыққандығынан бағалауға болады. Осылайша, С. Беккария жаңа туған баланы анасының өлтіруі әлсіздігінің немесе зорлық-зомбылығының құрбаны болған әйелдің сөзсіз қайшылықтардың ортасында қалу салдары екенін атап өтті. «Яғни, әйел масқара болуды өзінің бақытсыздығын сезіне алмайтын болмыстың өлімін таңдауы керек. Өзін және оның бақытсыз ұрпағын күтіп тұрған еріксіз

азаптан гөрі бұл өлімді қалай артық көрмес еді?». Бұл қылмысты ізгілік шапанымен жабу мүмкін болмаса, оның алдын алудың ең жақсы жолы, әлсіздікті озбырлықтан қорғайтын зұлымдыққа қарсы қаруланған заңдар болуы мүмкін. Мен бұл қылмыстарға лайықты жазаны әлсіреткім келмейді. Бірақ олардың себептерін көрсете отырып, мен өзімді мынадай жалпы қорытынды жасауға құқылымын деп есептеймін: бұл қылмыстың алдын алу үшін заң халыққа қолжетімді ең жақсы құралдарды пайдаланбайынша, қылмыс үшін жазаны әділ (немесе қажетті) деп санауға болмайды [1]; [9, 83 б.].

Адам өлтіргені үшін талион (кек алу) түріндегі жазаны талап етіп, адам өлтірушіге өлім жазасын міндетті түрде қолдануды талап етіп, егер адам өлтіруде бірнеше сыбайлас болса, онда олардың бөріне өлім жазасы қолданылуы тиіс деп есептеген Кант мүлде басқа мотивтерді алға тартты. Сонымен бірге адам өлтірудің екі түрі – дуэльде өлтіру және жаңа туған баланы өлтіру – өлім жазасына әкеп соқпауы керек деп есептей отырып, Кант өлімге лайықты екі қылмыс бар екенін, оған қатысты заңнамада әлі де күмән бар екенін және заңнама оларды өлім жазасына кесуге құқылы ма деп атап өтті. Екі қылмысқа да итермелейтін ар-намыс сезімі. Бір жағдайда жыныстық ар-намыс мәселесі болса, екінші жағдайда әскери намыс. Бір қылмыс – анасының баласын өлтіруі, екіншісі – әскери жолдастың өлімі. Заңнама некесіз босанудың ұятын кетіре алмайтындықтан, сондай-ақ қорқақтықтың дағын жуып тастай алмайтындықтан, бұл екі жағдайда да адам өлтіруді адам өлтіру деп атауға болмайды және жоғарғы билік оны өлім жазасына кесуге болмайды. Некесіз туылған бала заңнан тыс туады (неке тек заң аясында болады), демек, соңғысының яғни заңның қорғауынан тыс қалады. Ол (тыйым салынған тауар сияқты) қоғамға тығылып кіріп кеткендей, өйткені қоғам оның барын елемейді (өйткені оның болмауы да керек еді), сондықтан қоғам оның жойылуын елемейді және егер оның некесіз босаңғаны белгілі болса ананың ұятын ешбір жарлық жоя алмайды» [1, 84 б.].

Талқылау. 18-19 ғасырлардағы еуропалық

заңнама осы көзқарастардың негізінде қалыптасты.

Франция. Жаңа туған баланы анасының өлтіруі туралы баптары бойынша 19-ғасырдағы француз заңнамасы Еуропа мемлекеттерінің қазіргі заңнамаларынан әлдеқайда ерекшеленеді.

1791 жылғы Кодекс қысқа уақыт ішінде күшінде болды. 1804 жылдың өзінде-ақ жаңа Кодекстің жобасы жасалды, оған жаңа туған баланы анасының өлтіруі туралы арнайы бап енгізілді. Оған «жаңа туған баланы некесіз ананың немесе оның сыбайластарының өлтіруі» деген анықтама берілді. Кінәлілерге жаза ретінде жер аудару ұсынылды (287-бап). Бірақ бұл ұсыныстар заң күшіне ие болмады. Жобаға бірқатар қарсылық білдірілді, бұл қарсылықтардың дұрыстығын депутаттар-дың көпшілігі мойындады. Кодекстің бала өлтіру тұжырымдамасында жаңа туған баланы өлтіру анықтамасы сақталды, алайда 1810 жылғы Кодекске қарама-қарсы, бұл қылмысты тек қана алдын ала ойластырылған емес, сонымен бірге қасақана жасау болжамын да қарастырды. Бірінші жағдайда өлім жазасы қолданылса, екіншісінде – өмір бойы ауыр жұмыс қарастырылған. Алайда бұл қылмысты ананың өзі (некеде немесе некесіз) жасаса жаза жеңілдетілді, себебі заң бұл жерде ананың ақыл-есінің төмендеуін ескере отырып, алдын ала ойластырылған адам өлтіру үшін өмір бойы ауыр жұмыстарды, ал қасақана адам өлтіру үшін уақытша ауыр жұмыстарды тағайындады [5, 41 б.].

Италия. Сардиния заңдар жинағы жаңа туылған баланы анасының өлтіруіне қатысты баптардың мазмұны жағынан 1810 жылғы француз Кодексіне өте жақын. 522-бапта ол жаңа туған баланы өлтіруді «кез келген адамның жаңа туған баланы өмірінен айыруы» деп анықтап, оған өлім жазасын тағайындады (531-бап), бірақ анасы некесіз туған баласын өлтірсе, жазаны екі және үш дәрежеде жеңілдетуге мүмкіндік берді (532-бап). Тағы бір итальяндық заңдар жинағы, Тоскан кодексі де өзінің некесіз баласының өмірін қасақана немесе абайсызда өлтіргені үшін кінәлі анаға жеңіл жазаны қарастырды (316-бап), бұл ретте

баланың өміршеңдігіне және өлтіру ниетіне дайындалу уақытына назар аударылады (міндетті түрде жазаланатын жағдай – босану басталғанға дейін өлтіру ниетінде болу (317-бап). 1861 жылғы заң Сардиния кодексіне екі маңызды өзгеріс енгізді: біріншіден, некеден тыс босану кезінде арнамысты сақтау себебі болған жағдайда ғана жазаны азайтуға рұқсат етілді, екінші-ден, жауапкершілікті жеңілдету тек анаға қатысты ғана емес, сонымен бірге көрсетілген уәж бойынша әрекет еткен кез келген басқа адамға да мүмкін болды.

Германия. 19-ғасырдағы неміс мемлекеттерінің заңдар жинағында үлкен саналуандық байқалады. Олардың кейбіреулері жаңа туған баланы өлтіру шарттарының бірі ретінде жүктілік пен босануды жасыруды атаса (Ганновер кодексі), басқалары бұны назардан тыс қалдырған. Жаңа туған бала ұғымы да әртүрлі болғаны көрінеді: 1813 жылғы Бавария кодексіне сай туғанына 3 күн болмаған бала жаңа туған бала деп саналса, Саксон кодексі, Вюртемберг, Баден және басқалары – туғанына 24 сағат болған бала ғана жаңа туылған бала деп саналған. Кейбір заңнамалар қоғамдық пікірді ескере отырып, кінәліні өлім жазасына кесетін жазадан бас тартқан. Осылайша, 1813 жылдың 6 мамырынан бастап өзінің некесіз жаңа туған баласын өлтіргені үшін кінәлі ана белгісіз мерзімге ауыр жұмыстарға тартылды, өлім жазасы тек анасы жаңа туған балаларын бірнеше рет өлтіргені үшін тағайындалады. 1840 жылғы Ганновер кодексі де бірінші қылмысы үшін жазаны өтегеннен кейін анасының жаңа туған баланы екінші рет өлтіруі үшін ғана өлім жазасын сақтап қалды, бірақ бұл жағдайда да өлім жазасын өмір бойы ауыр еңбекке ауыстыруға рұқсат етілді.

Бұл Кодексте анасының жаңа туған баласын өлтіруіне қатысты үкімдері жоғарыда келтірілгендерден де анағұрлым жеңіл болды. Анасы некесіз туған баланы өлтіргені үшін ауыр жұмыстарға тарту жазасы 15 жылдан аспауы және 4 жылдан кем болмауы тиіс еді. Сонымен қатар жаңа туылған бала өмір сүруге қабілетсіз болса, ауыр жұмыс екі есеге, яғни 2 жылға дейін

қысқартылуы мүмкін болды. 1851 жылғы Пруссияның Қылмыстық кодексі одан да кең таралды. Бұл заң аясында белгілеген ауыр жұмыс мерзімі Тюринг кодексіне қарағанда біршама жоғары, 5 жылдан 20 жылға дейінгі мерзімді қамтыды. Көптеген басқа неміс заңдар жинағындағыдай, Пруссия Қылмыстық кодексінің 180-бабына сәйкес жаңа туған баланы анасының өлтіруінің субъектісі ретінде тек некесіз босанған ана қарастырылды; адам өлтіру сәті ретінде «босану кезінде немесе босанудан кейін көп ұзамай» жүзеге асырылған әрекет саналды. Бұл анықтама 1870 жылы 31 мамырда жалпы империялық Қылмыстық кодекстің 217-бабында да көрініс тапты, дегенмен жазаның мөлшері айтарлықтай қысқартылды [5, 44 б.]. Онда: «Жаңа туған баланы өлтіру – алдын ала ойластырылған немесе қасақана жасалған қылмыс, некесіз босанған ананың босану кезінде немесе босанғаннан кейін баланы тікелей өлтіруі» деп атап өтілген.

Англия. Англия заңнамасы баланы өлтіруді ересек адамды өлтіруден бөліп қарастырмайды. Бірақ олар баланы өлтіру тек туылғаннан кейін ғана жасалуы мүмкін деген оғаш көзқарасты ұстанады. Осыған байланысты ағылшын дәрігерлерінің өте қолайсыз әрі жағымсыз жағдайдың ортасында қалғаны байқалады. Дәрігерлер баланың тыныс алғанын дәлелдегеніне қарамастан, заңнамаға сәйкес бұл жатырдан тыс өмірдің дәлелі бола алмады. Шотландиялықтар қылмыстың дәлелі ретінде босанудың аяқталғанын, сонымен қатар, баланың айқайлағанын дәлелдеуді талап еткен.

Ортағасырлық Англияда жаңа туған нәрестелерді өлтіру жалпы заң бойынша кісі өлтірумен тең болды. Алайда, 1624 жылы ағылшын парламенті Стюарт Заңын қабылдады. Жаңа туған нәрестелерді өлтіру әрекеті. Бұл заңнама бойынша тұрмысқа шықпаған әйел жүктілігін жасырып, баласы қайтыс болған жағдайда, әйел бұл баланы өлтірді деген болжам жасады. Бұл болжамды жоққа шығару үшін айыпталушы баланың өлі туылғанын куәландыратын куәгерді ұсынуы керек еді. Айыпталған әйелдердің басым көпшілігі бұл талапты орындай алмады.

Сотталғандар өлім жазасына кесілді [10].

Баланы өлтіру Литва заңдарымен ерекшеленетін жеке қылмыс ретінде, 16-ғасырдан басталады Литваның Ұлы Герцогы (ЛҰГ) Литва Жарғыларын қабылдады (I – 1529, II – 1566; III – 1588). ЛҰГ жарғысында өз баласын немесе заңсыз баланы өлтіру кісі өлтіру болып саналады, бірақ жеңілдететін жағдайлар болған кезде. Баланың өмірі заңды түрде қорғала бастады, бірақ ол ересек адамның өміріне қарағанда онша құнды емес деп саналды. Жаңа туған нәрестені өлтіру әрекеті жеке қылмыс ретінде көрсетілмеген. Достастықтың үшінші бөлімінен кейін (1795) Неманның оң жағындағы жерлер Ресей империясына, ал сол жағында Пруссияға тиесілі болды. Осылайша, сол кезде Литвада әртүрлі құқықтық нормалар күшіне енді. 1840 жылы орыс патшасы Николай I ЛҰГ III Жарғысының күшін жойған Жарлық шығарды. Ресей империясының жаңа заңдары күшіне енді, олардың ережелері жаңа туған нәрестелерді өлтіруді реттеді. 1845 жылы Ресей империясының Жарғысында жеңілдететін жағдайларда («ар-намысты сақтау», «ұятты жасыру», «ұят пен қорқыныш») заңсыз жаңа туған нәрестені өлтіргені үшін жеңілдірек жаза қарастырылды [11].

Үндістан. 18-ғасырда әлемнің ешбір елінде Үндістандағыдай жаңа туған балаларды өлтіру және түсік түсіру жиі болған емес. Билік басына британдықтардың келуімен Үндістан сәби өлімінің таралуын аздап азайта алды. XIX ғасырда Үндістанның қылмыстық заңында адам өлтіру мәселесі өте егжей-тегжейлі әзірленіп, осылайша Үндістанның қылмыстық кодексіне ауыр дәрежедегі және жалпы адам өлтіру, абайсызда адам өлтіру және өзін-өзі өлтіру ұғымдары енгізілді. Біз қарастырып отырған жаңа туылған баланы өлтіруге қатысты үнділік заң шығарушы бұл қылмысты жалпы адам өлтіру ретінде жіктейді. Үндістан заңнамасын зерттей келе, Б.С. Никифоров былай деп атап көрсетті: «Адам өлтірудің жалпы анықтамасын қамтитын 299-бапқа сәйкес, адам өлтіруді белгілі бір адам қандай да бір іс-әрекетті жасау арқылы өлімге әкелу мақсатымен немесе өлімге әкелуі мүмкін

ауыр дене жарақатын келтіру ниетімен жасайды. Заң шығарушы бұл анықтамаға қосымша үш түсініктеме қосты. Бұл түсініктемеге сәйкес, науқас адамның өлімін тездеткен адам, адам өлтіруші саналады; себебі егер соңғысының өлімі дене жарақатынан болса, шара қолдану арқылы өлімнің алдын алуға болар еді; толық туылмаған және тыныс алып та үлгермеген, бірақ денесінің қандай да бір бөлігі құрсақтан шығып үлгерген тірі бала жағдайларын қоспағанда, құрсақ ішіндегі баланы өлімге әкеліп соқтыру адам өлтіру болып табылмаған [12, 160-161 бб.].

2017 жылдың 14 қарашасында өзінің жала жабуынан қорқып, травматология бөліміне жатқызылған Рина өзінің жаңа туған нәрестесін қатты тұншықтырып өлтірді. Двиеди мәйітті аутопсия әйелдің күйеуі жаңа туған нәрестені өлтірді деген күдікпен жасалғанын айтты [13].

Корея. Кореяда жаңа туылған нәрестені өлтіру жеке бап ретінде жіктелмеген және Халықтық Демократиялық Республикасының Қылмыстық Кодексінің 16-тарауының 112-бабының талдауынан бұл қылмыстың ауырлататын мән-жайлардағы адам өлтіру екенін байқауға болады. Осылайша «Адам өлтіруді мынадай мән-жайлардың бірі болған кезде: ... 6) егер оның басты міндеті өлген адамға ерекше қамқорлық жасау болса; 7) өлтірілген адамның дәрменсіз жағдайын пайдаланып жасалса, қылмыс жасаған адам, жаза мерзімі 10 жылдан аспайтын қарапайым адам өлтірумен салыстырғанда, 10 жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады [14, 37 б.]. Кореяның қылмыстық заңнамасын қарастырғанда, жаңа туылған баланы өлтірудің субъектісі ретінде анасы (112-баптың 6-тармағы) және әкесі, сондай-ақ басқа да тұлғалар (112-баптың 7-тармағы) болуы мүмкін екенін ескерген жөн.

Монғолия. Феодалдық Моңғолияда жаңа туған балаларды өлтіру жиі орын алмаған. Әйелді жаңа туылған некесіз баланы өлтіруге қиын тұрмыстық жағдай, некесіз бала дүниеге әкелу ұят саналған ғасырлар бойғы наным сияқты себептер итермеледі. Моңғол заңгері Дж. Авхиа: «Өмірге қарсы қылмыстардағы қылмыстық қол сұғушылықтың объектісі –

адам өмірі. Күшке толы дені сау адамның өміріне де, өте қарт адамның өміріне де, жазылмас ауру адамның өміріне де, жаңа туған баланың өміріне де қол сұғушылықты заң қатаң түрде жазалайды» деп жазған [15]. 1961 жылғы Моңғолия Халық Республикасының Қылмыстық кодексінде жаңа туған баланы өлтіру құрамы бар қылмыстар қарастырылмаған. Бұрынғы Қылмыстық кодекс бойынша жаңа туған баланы өлтіру Қылмыстық кодекстің 148-бабының «д» тармағымен өлтірілген адамға ерекше қамқорлық жасауға міндетті адам тарапынан өлтірілуі деп сараланған.

Моңғолия Халық Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасы арнайы нормада жаңа туған баланы өлтіргені үшін жауапкершілікті көздемегенімен, сонымен бірге жаңа туған баланы өлтіргені үшін жазаны тағайындау кезінде сотқа барлық ауырлататын және жеңілдететін мән-жайларды толығымен есепке алуға кең мүмкіндіктер береді [16, 109-112 бб.].

Түркменстан. Түркмен адатында адам өлтіру, оларды жазалау, сондай-ақ адам өлтірген адамның жауапкершілігін ауырлататын, жеңілдететін немесе жоққа шығаратын мән-жайлар туралы көптеген ережелер бар. Бұл адат ережелерінің барлығы ең алдымен жеке адамның қауіпсіздігін, отбасы намысын қорғауды және т.б. мақсаттарды көздеген.

Түркмендердің әдет-ғұрып құқығы бойынша адам өлтіру рұқсат етілген (жазаланбаған) және рұқсат етілмеген (жазаланған және тыйым салынған) болып ажыратылған. Бірінші топқа өлтірілгендердің қаны үшін, зорлаушыларды, ұрыларды, қарақшыларды жазалау, құлының иесін өлтіруіне, балаларының әкесін өлтіруіне байланысты кек алу мақсатында жасалған қылмыстар жатады. Белгілі болғандай, ата-аналар балаларының өміріне шексіз билікке ие болып, тіпті оларды өлтіру құқығында болған, дегенмен түркмендердің тарихын талдау арқылы, Түркменстанда жаңа туған балаларды өлтірудің кең таралуы байқалмайды [17, 123-124 бб.].

Қазақстан. Қазақтың әдет-ғұрып құқығы да адам өлтіру қылмысын жазаланатын

және жазаланбайтын деп екіге ажыратқан. Өте ұзақ уақыт бойы дерлік 19-ғасырдың екінші жартысына дейін жазасыз өлтірулер ретінде құлының өз иесін өлтіруі, балаларының ата-анасын өлтіруі, әйелінің күйеуі мен оның сүйіктісін өлтіруі және т.б. қылмыстар қарастырылды. Қазақтың әдет-ғұрып құқығы қасақана адам өлтіруді және абайсызда өлтіруді ажыратып, соңғысы әрқашан жеңіл жазаға кесілген. Бізге белгілі Тәуке хан заңының үзінділерінде абайсыздықтан жасалған адам өлтіру үшін жаза мүлдем қарастырылмаған. 19-ғасырдағы әдет-ғұрып құқығы бойынша абайсызда адам өлтіру қасақана адам өлтіруге орындалатын жазаның жартысын ғана қамтыған.

Күйеуінен тумаған сәбиді өлтірген әйел өлім жазасына кесілді. 1824 жылғы «Қазақ адаты» жинағының 87-бабында: «Баласын өлтірген ата-анаға ешқандай жаза қолданылмайды, әйел бөгде адамнан заңсыз тапқан баланы өлтірсе ғана, өлім жазасына кесіледі» [18, 215-217 бб.]. Ата-ананың балаларына толық билік етуімен қатар, баланың өмірі сыртқы қол сұғушылықтан қорғалғанын атап өткен жөн, мысалы, Л.Ф. Баллюзек: «Егер жүкті әйел қандай да бір сыртқы зақымдау арқылы баланы өлтіріп тастаса, онда бұл зақым үшін жауапты адам жазаға тартылады» а) құрсақта енді өне бастаған бала үшін, бір тоғыз (сөзбе-сөз он, айыппұлдың бір түрі); жүктіліктің 5 айына дейін қалыптасқан балаға – үш тоғыз; туылуына бірнеше ай қалған бала үшін 1/2 күнә (адам өлтіргені үшін төлем), ал дүниеге жаңа келген бала үшін толық күнә (адам өлтіргені үшін төлем) төленген.

Нәтижелер. Зерттеу барысындағы табылған тарихи ақпараттарды талдау арқылы белгілі бір пікір қалыптасты. Біздің заманымызға дейін де, біздің заманымызда да адамзат өз балаларын өлтіру қылмыстарын жасаған, негізгі себептердің бірі болып: әлеуметтік жағдайдың нашар болуы, некесіз өмірге келген бала және қыз балалардың қажетсіздігі (жауынгер бола алмауы, өсіріп жеткізу керек, әйел адамдар тек ұрпақ әкелуші ретінде қарастырылған). Аталған әр кездегі, әр мемлекеттегі жаза

түрлері өз кезегінде әділ және орынды жаза ретінде қабылданған. С.Л. Фукс қазақ әдет-ғұрып құқығында әйелдің құқықтарының арасында қайшылық бар екенін, сондықтан оның қоғамдағы төмендетілген мәртебесіне қарамастан, заңның әйелді қорлықтан ерекше қорғайтынын, ал күйеуін өлтірген жүкті әйел тіпті ауыр жазаға тартылмайтынын айтады. Бұл көне жәдігердің ерекше өміршеңдігі оның ұрпақты сақтау саясатының құралы ретінде қолданылуымен түсіндіріледі. Өйтпесе, некесіз баланы өлтірген анасын өліммен жазалайтын, алайда заңды баласын өлтірген ата-аналарды жазаламайтын Тәуке заңдарының жарлығын басқаша түсіндіру мүмкін емес. «Жабайы жылқыларға байлап, жан жаққа тарту» қазақ даласында ежелден қолданылған өлім жазасының бір түрі болып табылады [19, 110-112 бб.].

1822 жылы 22 шілдеде Сібір келімсектері туралы Жарғының 68-тармағында жергілікті билікке беделді адамдарға қазақтардың заңдары туралы толық және егжей-тегжейлі мәліметтер жинауды, оларды қайта қарастыруды «жабайы және қатыгездік жазалардың бәрін жеңілдету, басқа заңдарға қайшы келетін әрекеттерді жою және оларды тиісті тәртіпте орналастыру» ұсынылды. Нәтижесінде 1824 жылы 8 ақпанда жұмысын бастаған Қырғыз заңдары жөніндегі комитеттің отырысы жоғарыдағы баптың күшін жойып, адам өлтірушілерді жалпы Ресей заңдары бойынша жазалау шешімі қабылдады [20, 32 б.].

Қорытынды. Сонымен әр дәуірде жаңа

туған балаларды өлтіруге көзқарас әртүрлі болғанымен, сол дәуірлерде әртүрлі халықтар шамамен бірдей болған деген қорытындыға келуге болады. Жазаның ауырлауына діннің «еркін» махаббатқа, сондай-ақ жалпы адам өлтіруге деген ымырасыз қатынасы себеп болды. Жазаның жеңілдеуіне заң шығарушының босанған әйелдің халыққа масқара болудан және баланың болашағы үшін қорқыныш сезімі, сондай-ақ жаңа босанған әйелдің ақыл-есінің ішінара жоғалуына әкеп соғуы мүмкін психотравматикалық жағдайын ескеруі негіз болды. Зерттеушілер ата-ананың сәбилерін өлтіру, аналардың сәбилерді өлтіру ықтималдығы жоғары екенін анықтады [21].

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, жалпыға бірдей жазалаудан бұрын босанған әйелдің қорқынышын жойған кезде, оның баланың ертеңіне деген сеніміне ие болу, сондай-ақ жүктілік аяқталғанға дейін ұзақ уақыт түсік жасау мүмкіндігі, ал жүкті әйел уақытында түсік жасай алмаған жағдайда, туғаннан кейін баладан бас тарту мүмкіндігі болады деген қорытындыға келуге болады. Бұл жағдайда мемлекет өз қамқорлығына алуға немесе босанған әйел, баланы асырап алушыға жасырын беру мүмкіндігі болады, бұл психотравматикалық жағдайдың туындау мүмкіндігін болдырмайды, ал баланың медициналық мекемеде туылуы туу процесінен туындаған ақыл-есінің кемістігін жоққа шығармайтын психиканың бұзылуын болдырмауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Шаргородский, М.Д. Преступления против жизни здоровья / М.Д. Шаргородский. – М., Юридическое издательство Министерства Юстиции СССР, 1947. – 510 с.
2. Birdsell, J.B. Some predictions for the Pleistocene based on equilibrium systems among recent hunter gatherers / J.B. Birdsell. – In Lee, Richard & Irven DeVore (ed.). Man the Hunter. Aldine Publishing Co, 1986. – 239 p.
3. Williamson, L. Infanticide: an anthropological analysis / L. Williamson. – In Kohl, Marvin (ed.). Infanticide and the Value of Life. New York: Prometheus Books, 1978. – pp. 61-75.
4. Milner, L.S. Hardness of Heart [Electronic resource] / L.S. Milner. – Hardness of Life: The Stain of Human Infanticide / Lanham/New York/Oxford: University Press of America, 2000. – 336 p. – Access mode: <https://archive.org/details/hardnessofheart0000miln/page/n9/mode/2up> (Access data: 06.01.2023).
5. Гернет, М.Н. Детоубийство (социологическое и сравнительно-юридическое исследование) / М.Н. Гернет. – М., Типография Императорского Московского Университета, 1911. – 318 с.

6. Трубецкой, Е. Социальная утопия Платона / Е. Трубецкой. – Типография Императорского Московского Университета, 1908. – 318 с.
7. Уголовно-судебное уложение Карла V / Каролина; перевод, предисловие и примечание заслуженного деятеля науки Каз.ССР профессора С.Я. Булатова. – Алма-Ата: Наука, 1967. – 151 с.
8. Очерк истории развития преступлений против жизни и здоровья, 1857. – 187 с.
9. Беккария, Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккария; перевод М.М. Исаева. – М., 1939. – 464 с.
10. Western Journal of Legal Studies. – №4(5). – Article 12015 Deconstructing InfanticideEric VallilleeUniversity of Ottawa [Electronic resource] – Access mode: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Xoq3tgBBerlJ:https://ojs.lib.uwo.ca/index.php/uwojls/article/download/5619/4713/10173&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=kz> (Access data: 05.01.2023).
11. The criminal code of the Russian Federation / 63-fz of june 13, 1996 [Electronic resource] – Access mode: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:45zLSZ6JHfsJ:https://www.imolin.org/doc/amlid/Russian_Federation_Criminal_Code.pdf&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=kz (Access data: 06.01.2023).
12. Никифоров, Б.С. Уголовное законодательство Республики Индия / Б.С. Никифоров. – М., 1958. – 279 с.
13. तीन दिन के नवजात की हत्यारी मां को मर्ली उम्रकैद की सजा [Electronic resource] – Access mode: <https://www.aajtak.in/crime/story/mp-balaghat-newborn-child-murder-guilty-mother-life-imprisonment-549541-2018-05-29> (Access data: 06.01.2023).
14. Уголовное законодательство зарубежных социалистических государств; под ред. М.А. Гельфер. – М., 1957. – 66 с.
15. Авхия, Ж. Уголовное право МНР (часть особенная) / Ж. Авхия; под ред. Н. Загородникова. – М., 1978. – 104 с.
16. Авхия, Ж. Борьба с преступлениями против жизни / Ж. Авхия; под ред. С.В. Бородина. – М., 1979. – 192 с.
17. Хайталиев, А. Уголовное обычное право туркмен / А. Хайталиев. – Ашхабад, 1986. – 236 с.
18. Культелеев, Т.М. Уголовное обычное право казахов / Т.М. Культелеев. – Караганды: Болашак-Баспа, 2004. – 430 с.
19. Фукс, С.Л. Обычное право казахов в 18 веке – первой половине 19 века / С.Л. Фукс. – Алма-Ата, 1981. – 225 с.
20. Культелеев, Т.М. Материалы по казахскому обычному праву / Т.М. Культелеев, М.Г. Масевич, Г.Б. Шакаев. – Алматы, 1998. – 464 с.
21. Dalley, M.L. The Killing of Canadian Children by Parent(s) or Guardian(s): Characteristics and Trends 1990–1993 [Electronic resource] / M.L. Dalley. – Publishers: Ottawa, Ontario: Missing Children's Registry: National Police Services, 2000. – Access mode: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/cntrng-crm/plcng/cnmcs-plcng/rsrch-prtl/dtls-en.aspx?d=PS&i=85491957> (Access data: 06.01.2023).

References:

1. Shargorodskij, M.D. Prestuplenija protiv zhizni zdorov'ja / M.D. Shargorodskij. – М., Juridicheskoe izdatel'stvo Ministerstva Justicii SSSR, 1947. – 510 s.
2. Birdsell, J.B. Some predictions for the Pleistocene based on equilibrium systems among recent hunter gatherers / J.B. Birdsell. – In Lee, Richard & Irven DeVore (ed.). Man the Hunter. Aldine Publishing Co, 1986. – 239 p.
3. Williamson, L. Infanticide: an anthropological analysis / L. Williamson. – In Kohl, Marvin (ed.). Infanticide and the Value of Life. New York: Prometheus Books, 1978. – pp. 61-75.
4. Milner, L.S. Hardness of Heart [Electronic resource] / L.S. Milner. – Hardness of Life: The Stain of Human Infanticide / Lanham/New York/Oxford: University Press of America, 2000. – 336 r. – Access mode: <https://archive.org/details/hardnessofhearth0000miln/page/n9/mode/2up> (Access data: 06.01.2023).

06.01.2023).

5. Gernet, M.H. Detoubijstvo (sociologicheskoe i sravnitel'no-juridicheskoe issledovanie) / M.H. Gernet. – M., Tipografija Imperatorskogo Moskovskogo Universiteta, 1911. – 318 s.

6. Trubeckoj, E. Social'naja utopiya Platona / E. Trubeckoj. – Tipografija Imperatorskogo Moskovskogo Universiteta, 1908. – 318 s.

7. Ugolovno-sudebnoe ulozhenie Karla V / Karolina; perevod, predislovie i primechanie zasluzhennogo dejatelja nauki Kaz.SSR professora S.Ja. Bulatova. – Alma-Ata: Nauka, 1967. – 151 s.

8. Oчерк istorii razvitiya prestuplenij protiv zhizni i zdorov'ja, 1857. – 187 s.

9. Bekkarija, Ch. O prestuplenijah i nakazaniyah / Ch. Bekkarija; perevod M.M. Isaeva. – M., 1939. – 464 s.

10. Western Journal of Legal Studies. – №4(5). – Article 12015 Deconstructing InfanticideEric VallilleeUniversity of Ottawa [Electronic resource] – Access mode: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Xoq3tgBBerIJ:https://ojs.lib.uwo.ca/index.php/uwojls/article/download/5619/4713/10173&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=kz> (Access data: 05.01.2023).

11. The criminal code of the Russian Federation / 63-fz of june 13, 1996 [Electronic resource] – Access mode: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:45zLSZ6JHfsJ:https://www.imolin.org/doc/amlid/Russian_Federation_Criminal_Code.pdf&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=kz (Access data: 06.01.2023).

12. Nikiforov, B.S. Ugolovnoe zakonodatel'stvo Respubliki Indija / B.S. Nikiforov. – M., 1958. – 279 s.

13. तीन दिन के नवजात की हत्यारी मां को मली उम्रकैद की सजा [Electronic resource] – Access mode: <https://www.aajtak.in/crime/story/mp-balaghat-newborn-child-murder-guilty-mother-life-imprisonment-549541-2018-05-29> (Access data: 06.01.2023).

14. Ugolovnoe zakonodatel'stvo zarubezhnyh socialisticheskikh gosudarstv; pod red. M.A. Gel'fer. – M., 1957. – 66 s.

15. Avhija, Zh. Ugolovnoe pravo MNR (chast' osobennaja) / Zh. Avhija; pod red. N. Zagorodnikova. – M., 1978. – 104 s.

16. Avhija, Zh. Bor'ba s prestuplenijami protiv zhizni / Zh. Avhija; pod red. S.V. Borodina. – M., 1979. – 192 s.

17. Hajtaliev, A. Ugolovnoe obychnoe pravo turkmen / A. Hajtaliev. – Ashhabad, 1986. – 236 s.

18. Kul'teleev, T.M. Ugolovnoe obychnoe pravo kazahov / T.M. Kul'teleev. – Karagandy: Bolashak-Baspa, 2004. – 430 s.

19. Fuks, C.L. Obychnoe pravo kazahov v 18 veke – pervoj polovine 19 veka / C.L. Fuks. – Alma-Ata, 1981. – 225 s.

20. Kul'teleev, T.M. Materialy po kazahskomu obychnomu pravu / T.M. Kul'teleev, M.G. Masevich, G.B. Shakaev. – Almaty, 1998. – 464 s.

21. Dalley, M.L. The Killing of Canadian Children by Parent(s) or Guardian(s): Characteristics and Trends 1990–1993 [Electronic resource] / M.L. Dalley. – Publishers: Ottawa, Ontario: Missing Children's Registry: National Police Services, 2000. – Access mode: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/cntrng-crm/plcng/cnmcs-plcng/rsrch-prtl/dtls-en.aspx?d=PS&i=85491957> (Access data: 06.01.2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Ельдос Нағымбайұлы Байгундинов – Alikhan Bukeikhan University қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, философия докторы (PhD), e-mail: ben_semcity@mail.ru.

Байгундинов Ельдос Нағымбаевич – старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Alikhan Bukeikhan University, доктор философии (PhD), e-mail: ben_semcity@mail.ru.

Baigundinov Yeldos Nagymbaevich – Senior Lecturer of the Department of Criminal Law Disciplines of Alikhan Bukeikhan University, Doctor of Philosophy (PhD), e-mail: ben_semcity@mail.ru.